

Antoni SAUMELL SOLER: *Viticultura i associacionisme a Catalunya. Els cellers cooperatius del Penedès (1900-1936)*. Tarragona, Diputació de Tarragona, 2002, 418 pàgines.

El llibre d'Antoni Saumell és una aportació remarcable a la història de l'associacionisme agrari a Catalunya per tres motius: per la forma com s'estructura i la documentació que utilitza, per tenir una clara vocació analítica, i per referir-se a un període especialment rellevant. Em refereixo al període que s'inicià amb les noves conjuntures econòmiques i socials que generà l'expansió dels mercats a escala nacional i internacional des de final del segle XIX, i que es va cloure amb la guerra civil. Durant aquests anys l'agricultura catalana es va veure sotmesa a nombroses pressions. Des de fora del sector, cal destacar les noves pressions que generà el desenvolupament industrial i comercial en els mercats de treball i en els de consum, i les que van generar, al mateix temps, uns mercats molt inestables amb tendència a la l'excés d'oferta. Des de dintre el sector cal destacar, alhora, els nous problemes que plantejaven en les anteriors conjuntures dues

circumstàncies: una distribució de la terra molt desigual, i unes formes socials d'explotació del treball basades en diverses formes d'arrendaments i parceries. Durant aquell període, en definitiva, l'agricultura catalana va haver d'adaptar-se a les noves exigències tècniques i econòmiques que generaven els processos d'industrialització i l'expansió de l'economia de mercat, tot assumint en aquest procés un nou ventall de conflictes.

D'una banda, els conflictes sobre la propietat de la terra i la distribució dels ingressos que proporcionava l'agricultura, que venien de lluny, però que adquiriren unes connotacions molt diferents després de la crisi finisecular. De l'altra, els conflictes que ocasionava l'adaptació del sector agrari a les noves condicions que plantejava la intensificació dels processos d'industrialització, i que s'expressaren, per exemple: (a) quan uns o altres grups socials lligats a l'agricultura havien d'assumir les noves tècniques agràries de producció que anaven apareixent —noves màquines o estris de conreu, noves matèries fertilitzants o noves varietats de plantes i animals— o (b) quan aquells mateixos grups havien d'enfrontar-se a les noves condicions de comercialització dels productes agraris que imposaven els industrials i els grans comercials.

En aquest context, Antoni Saumell estudia l'evolució del moviment associatiu en el sector vitivinícola del Baix Penedès, però sense oblidar: la problemàtica general que afectava el conjunt de l'agricultura catalana durant aquella fase de la seva transformació, i els diversos moviments associatius que es van desenvolupar al mateix temps en els sectors agraris d'altres comarques, de característiques econòmiques i socials molt diferents. Sobre aquestes bases, Antoni Saumell combina així l'estudi d'un cas particular de l'associacionisme agrari a Catalunya entre final del segle XIX i la guerra civil, amb una visió més àmplia i complexa de les causes i conseqüències que el van caracteritzar i ens ofereix, en definitiva, una aproximació analítica força innovadora sobre un aspecte dels canvis agraris en aquell període, que haurà de ser considerada en investigacions posteriors.

L'autor articula la seva exposició en tres parts. En la primera part del llibre, Antoni Saumell analitza el marc general en què es va definir l'associacionisme agrari a Catalunya, tot destacant: (a) les grans fases que van caracteritzar el desenvolupament d'aquell moviment associatiu a la regió i les principals orientacions que va seguir —l'associacionisme d'ordre representat per l'IACSI, la FACB i la UVC, i l'associacionisme d'arrels popular, lligat al conflicte rabassaire, el mutualisme i les cooperatives de consum— i (b) com es van concretar aquells processos al Penedès entre 1875 i 1936. Tot seguit, l'autor centra l'atenció en les relacions entre les institucions públiques i l'associacionisme agrari, tot destacant particularment per la seva especial incidència en el cas que analitzarà, les activitats de les Estacions Enològiques, la Mancomunitat i la Generalitat Republicana, així com les que van desenvolupar reconeguts propagandistes del moviment associatiu, com Cristòfor Mestre, Isidre Campillonch, Josep Maria Rendé i Joan Ventosa i Roig.

Definit el marc general de la seva anàlisi, en la segona part del llibre Antoni Saumell fa un estudi de cas amb una orientació ben definida: analitza de forma molt precisa l'evolució del Sindicat del Vendrell des de 1906 fins els anys trenta, aportant nova i abundant documentació, i molt especialment els problemes de fons d'aquella classe d'associacions. És a dir, les seves possibilitats i limitacions alhora de facilitar l'adaptació del sector a les noves exigències que plantejava la industrialització i la creixent competència en els mercats de venda del vi. En aquest sentit l'autor analitza: (a) les importants conseqüències que va tenir la destrucció fil·loxèrica de la vinya en la vida social i econòmica de la comarca, (b) com es van anar configurant en les conjuntures econòmiques que van desenvolupar-se posteriorment les diferents iniciatives que van acabar creant la nova associació, i (c) les diferents activitats que va anar assumint el sindicat, en un context caracteritzat per successives crisis de malvenda. L'autor explica així amb molt detall el

procés de creació i les activitats que van desenvolupar la Caixa Rural (1909), el Cellar Cooperatiu i la secció de compra d'adobs, sulfat i sofre (1911), la fassina (1918) i el trull d'oli (1930), a partir d'una abundant documentació, quantitativa i qualitativa.

En la tercera i última part Antoni Saumell amplia de nou el seu camp de visió, per tal d'avaluar el significat real que va tenir el sindicalisme agrari en el conjunt de l'Alt i el Baix Penedès durant el primer terç del segle XX. Amb aquesta finalitat proporciona noves informacions sobre les activitats que van desplegar altres sindicats de la zona, com els de Llorenç, Moja, Banyeres, la Granada i les Cabanyes i, després de comparar-les i analitzar-les críticament, proposa diverses conclusions que seran sens dubte de molta utilitat en futures recerques.

D'una banda, Antoni Saumell reconeix la important incidència que va tenir el cooperativisme vinícola a la zona estudiada, afavorint la capacitat d'actuació dels pagesos associats, propiciant el canvi tècnic i proporcionant nombrosos serveis, a més de la transformació del raïm en vi. De l'altra, però, Antoni Saumell també observa que les cooperatives vinícoles van seguir depenent dels canals de comercialització tradicionals en produir sobre tot vi a doll, i que aquesta línia d'especialització les convertí sovint en una simple cadena de transmissió dels grans comerciants a l'engròs. A més, les cooperatives no controlaven totalment les collites dels seus associats, la seva capacitat d'estiba era insuficient, i sovint també van acabar depenent financerament dels grans propietaris de la zona o dels grans comerciants, que en no poques ocasions eren les mateixes persones.

Tres factors van propiciar especialment aquest fet: les elevades inversions que implica-va vestir els cellers i els migrats recursos de gran part dels socis, la manca de suports suficients per part de les institucions públiques, i les importants diferències socials entre pagesos i propietaris. Aquests motius expliquen així, segons l'autor, l'escassa implantació del cooperativisme en el conjunt del Penedès, i que els agricultors, propietaris o no, intentessin adaptar-se en la majoria de casos per la via individual, a les noves condicions de producció i comercialització que imposava l'expansió del capitalisme agrari. Com indica Antoni Saumell, no sembla doncs agosarat concloure que la vertebració del cooperativisme vinícola al Penedès es basà en intentar combinar la innovació tecnològica i el conservadorisme social, i que aquesta dualitat d'objectius no sols li restà eficàcia i possibilitats de desenvolupament, sinó que també va contribuir a enverinar un clima social cada vegada més polaritzat que acabà esclatant el juliol de 1936. Finalment, l'autor també observa que el moviment cooperatiu del primer terç del segle XX cal entendre'l com la fase inicial d'un procés de més llarg abast, que continuà amb noves formes i continguts després de la guerra. Aquesta segona fase del moviment cooperatiu al Penedès ha estat precisament la darrera contribució d'Antoni Saumell a la història agrària de Catalunya, i per aquest motiu també recomano la lectura de l'article que va escriure per aquesta revista en el número 49.

JOSEP PUJOL ANDREU